

Norsk institutt for kulturminneforskning

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredete kulturminner
i Lillesand kommune, Aust-Agder, 2003

May-Liss Bøe Sollund

Norsk institutt for kulturminneforskning

NIKU ble etablert 1. september 1994 som del av Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning, NINA•NIKU. Fra 1. januar 2003 er instituttet en selvstendig stiftelse og del av det nyopprettede aksjeselskapet Miljøalliansen som består av seks forskningsinstitutter og representerer en betydelig spesial- og tverrfaglig kompetanse til beste for norsk og internasjonal miljøforskning.

NIKU skal være et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen anvendt kulturminneforskning. Vår oppdragsvirksomhet er rettet mot så vel kulturminneforvaltningen som andre relevante brukere i samfunnet, både offentlige og private. Instituttet utfører forskning og oppdrag innen følgende områder:

- Arkeologi i middelalderbyene
- Arkeologiske registreringer og overvåkinger
- Bygningsundersøkelser
- Fargeundersøkelser (bygninger)
- Humanosteologi
- Konservering og restaurering
- Landskap og kulturminner
- Landskapsanalyser og konsekvensutredninger for kulturminner i samband med naturinngrep og arealendringer
- Miljøovervåking
- Oppmålinger
- Registrering av kulturminner

De største oppdragsgiverne er, i tillegg til Miljøverndepartementet og Norges forskningsråd, Riksantikvaren, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og andre offentlige institusjoner og bedrifter (Statsbygg, Forsvaret ol.).

NIKU har sitt hovedkontor i Oslo og distriktskontorer i Bergen, Oslo (Gamlebyen), Tromsø, Trondheim og Tønsberg.

Publikasjoner

Som selvstendig stiftelse har vi valgt å avslutte tidligere serier og etablerer fra 2003 to nye serier som hver nummereres fra 1 og oppover.

- NIKU Rapport er den rapportering som overleveres oppdragsgiver etter fullført prosjekt. Serien kan ha begrenset opplag.
- NIKU Tema omfatter det vide spekter av kulturminnefaglige områder som instituttet arbeider med og henvender seg i hovedsak til forsknings- og fagmiljøer samt forvaltning.

NIKU Fakta er enkeltark som har som hensikt å gjøre viktige resultater av den faglige virksomheten tilgjengelig for et større publikum. NIKU Fakta er gratis; de er også tilgjengelige på www.niku.no.

Sollund, May-Liss Bøe. 2004. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder, 2003. NIKU Tema 10: 1-20.

Oslo, april 2004

NIKU Tema 10
ISSN 1503-4909
ISBN 82-8101-018-5

Rettighetshaver ©: Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Redaksjon: Grete Gundhus
Design og grafisk produksjon: Elisabeth Mølbach

Opplag: 200
Trykk: InPublish Kopisentralen, Fredrikstad
Trykt på miljøpapir

Kontaktadresse:
NIKU
Dronningensgt. 13,
Postboks 736 Sentrum
N-0105 Oslo
Tlf.: 23 35 50 00
Faks: 23 35 50 01
Internett: www.niku.no

Prosjekt nr.: 156117704
Oppdragsgiver: Riksantikvaren
Tilgjengelighet: Åpen

Ansvarlig signatur:

Sammendrag

Sollund, May-Liss Bøe. 2004. Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder, 2003. - NIKU Tema 10: 1-20.

I denne rapporten beskrives omfanget av skader som er påført de automatisk fredete kulturminnene i Lillesand kommune, Aust-Agder i perioden 1980-2003. Resultatene er basert på den kartlegging og beskrivelse av kulturminner som ble foretatt i 1978-80 i forbindelse med utarbeiding av Økonomisk kartverk for Lillesand kommune. Undersøkelsen viser hvilke areal typer kulturminnene ligger på, kulturminnenes tilstand og om stedfestingen er korrekt. Dersom kulturminnene er skadet eller fjernet siden registreringen i 1980, er det også identifisert hvilke type tiltak som har forårsaket dette. Resultatet av undersøkelsen viser at i løpet av de siste 23 årene er seks kulturminner fjernet, og fem av disse er fjernet uten forutgående undersøkelse. Femten kulturminner er skadet. Det er virksomhet i forbindelse med bygg- og anleggsvirksomhet, industri- og veitbygging som har stått for de fleste skadene, mens den hyppigste identifiserbare årsak til fjerning i tillegg innbefattet husbygging. Dette betyr at i perioden 1980-2003 er i gjennomsnitt 0,12% av kulturminnene fjernet hvert år mens 0,31% er blitt skadet. Da registreringen ble utført, lå 20% av kulturminnene i produktiv skog, mens dette tallet var sunket til 11% i 2002. Kategorien tun, hage, park hadde en tilsvarende økning. Alle de 209 kontrollerte kulturminnene hadde korrekt avmerking. Med dette menes at kartavmerking hadde en feilmargen som var mindre enn 20 meter.

Oppdraget er utført på bestilling av Riksantikvaren som ønsker en kartlegging av årsakene til at den registrerte kulturminnebestanden desimeres.

Emneord: kulturminne - fredet - rapportering - overvåking - desimering - kontroll - tap - skade - tilstand - Lillesand - Aust-Agder

Abstract

Sollund, May-Liss Bøe. 2004. Prehistoric sites and monuments in present-day landscape. A report on the state of preservation of protected monuments in the municipality of Lillesand in Aust-Agder County, year 2003. - NIKU Tema 10: 1-20. In Norwegian.

This report describes the nature and damage inflicted on protected prehistorical sites and monuments in Lillesand, Aust-Agder county between 1980 and 2003. Monuments in the area were originally surveyed and described in 1978-80 in connection with the publication of the Norwegian Land Use Maps for Lillesand. A control survey was undertaken in 2003 to investigate the present status of the monuments. By combining the two sets of information, it was possible to produce a comprehensive assessment of the current state of the recorded monuments. The new survey revealed that, in the past 23 years, six monuments had been removed; five without authorisation. Another 15 had suffered some kind of damage. Most cases of loss and damage were caused by construction work in built-up areas. Approximately 0,12% of the total amount of monuments are destructed and 0,31% are damaged each year in Lillesand. None of the monuments were incorrectly located. The present survey is part of a country-wide investigation, initiated and funded by the Directorate for Cultural Heritage, concerning the problem of monument attrition.

Key words: cultural heritage site - protected - reporting - monitoring - survey - control - loss - damage - condition - Lillesand - Aust-Agder

Forord

Periodiske kontrollregistreringer av tap og skade er ledd i Riksantikvarens overvåkning av automatisk fredete kulturminner. Kontrollarbeidet i Lillesand kommune, Aust-Agder, ble utført i juni og oktober 2003.

Arbeidet ble gjennomført av prosjektleder May-Liss Bøe Sollund, arkeolog ved NIKU. Jan Brendalsmo, arkeolog ved NIKU, og Jan Henning Larsen, arkeolog ved UKM, har deltatt i feltarbeidet. Frank Allan Juhl, fylkesarkeolog ved Aust-Agder fylkeskommune deltok i befaringer. De takkes.

Oslo, mars 2004

May-Liss Bøe Sollund

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	3
Forord	4
1 Innledning	5
2 Bakgrunn	5
3 Hovedresultater	6
4 Presentasjon av området	7
4.1 Lillesand kommune, Aust-Agder	7
4.2 Omfanget av tidligere registreringer	7
4.3 Metode	8
5 Kvalitetsvurderinger av tidligere registreringer	9
5.1 Kontroll av kartfestingen	9
6 Resultat av kontrollen	10
6.1 Tilstandsending i perioden 1980-2003	10
6.2 Areal og arealbruksending	10
6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 1980-2003	10
6.4 Tiltak som har forårsaket skade eller fjerning av fornminner i perioden 1980-2003	12
7 Tendenser i trusselbildet	15
8 Konklusjon	16
9 Kilder	17
10 Vedlegg	
Vedlegg 1 Bestilling fra Riksantikvaren	18
Vedlegg 2 Lillesand kommune, Aust-Agder, kulturminner som er endret i perioden 1987-2003	19

1 Innledning

Fornminnene i Norge har vært underlagt juridisk vern helt siden 13. Juni 1905 da «Lov om Fredning og Bevaring af Fortidslevninger» ble vedtatt. Denne loven er senere endret og revidert, senest i 2003, i takt med endringer i samfunnet og erkjennelsen av nye fornminnetyper. Bakgrunnen for fredningsloven av 1905 var først og fremst å beskytte gjenstandsmaterialet i fornminnene mot ufaglig utgravning. Senere er fornminnene som landskapselement blitt viktigere, og dette kommer også frem i kulturminneloven av 1978 §19, der det slås fast at departementet kan frede et område rundt selve fornminnet så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av det i landskapet. Likevel har utbygging og nydyrking gjennom tidene ført til at svært mange fornminner er skadet eller fjernet, og dette har også i stor grad skjedd etter 1905.

2 Bakgrunn

Undersøkelsen er utført av NIKU etter bestilling fra Riksantikvaren. Prosjektet «Kontrollregistrering av automatisk fredede kulturminner (fornminner)» ble igangsatt i 1997 med fokus på desimeringshastigheten for automatisk fredete kulturminner. Fra 2001 har prosjektet vært en del av Riksantikvarens miljøovervåkningsvirksomhet. Formålet med overvåkningsprosjektet er å skaffe oversikt over utviklingen for tap av og skade på kulturminnene, og å finne fram til årsakene for tap og skader.

Overvåkingen gjennomføres i henhold til nasjonalt resultatmål 3.1: «Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen 2008 ikke overstige 0,5%».

Tidligere kontrollerte kommuner er:

1997: Skien, Telemark; Trondheim, Sør-Trøndelag; Tromsø, Troms

1998: Gjesdal, Rogaland, Voss, Hordaland, Grong, Nord-Trøndelag

2000: Nord-Aurdal, Oppland; Fræna, Møre og Romsdal; Kautokeino, Finnmark

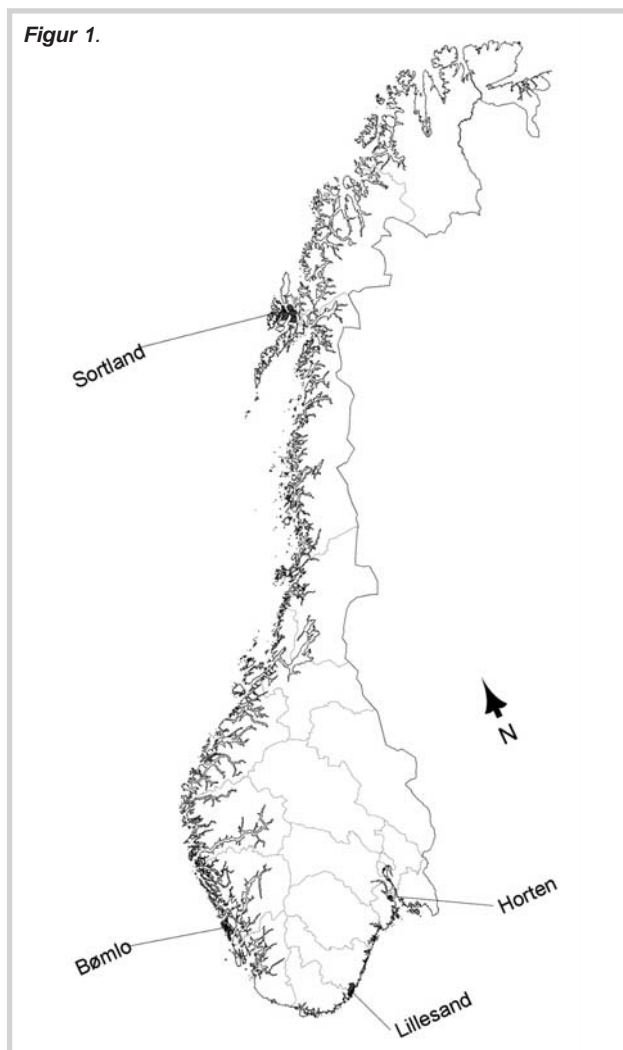
2002: Eidskog, Hedmark; Saltdal, Nordland; Sandnes, Rogaland; Skjåk, Oppland

Det er publisert rapporter for alle kontrollregistreringene (se kapittel 9 Kilder)

3 Hovedresultater

Kontrollregistreringen i 2003 omfattet kommunene Bømlo i Hordaland, Horten i Vestfold, Lillesand i Aust-Agder og Sortland i Nordland. Resultatet for årets kontrollregistrering er som følger (**Figur 1** og **2**):

Bømlo kommune, Hordaland	Kontroll av 252 fornminner som var registrert i 1987
Horten kommune, Vestfold	Kontroll av 112 fornminner som var registrert i 1976
Lillesand kommune, Aust-Agder	Kontroll av 209 fornminner som var registrert i 1980
Sortland kommune, Nordland	Kontroll av 230 fornminner som var registrert i 1976

Figur 2. Gjennomsnittlig årlige tapte og fjernede fornminner i de fire kommunene som ble kontrollregistrerte i 2003

Sum pr år tap og skade, gjennomsnitt

	Periode	%
Bømlo	1987-2003	0,96
Horten	1976-2003	0,36
Lillesand	1980-2003	0,43
Sortland	1976-2003	0,63

Tap pr år, gjennomsnitt

	Periode	Antall	%
Bømlo	1987-2003	0,38	0,12
Horten	1976-2003	0,19	0,16
Lillesand	1980-2003	0,26	0,12
Sortland	1976-2003	0,52	0,23

Skade pr år, gjennomsnitt

	Periode	Antall	%
Bømlo	1987-2003	2,06	0,84
Horten	1976-2003	0,22	0,20
Lillesand	1980-2003	0,65	0,31
Sortland	1976-2003	0,92	0,40

4 Presentasjon av området

4.1 Lillesand kommune, Aust-Agder

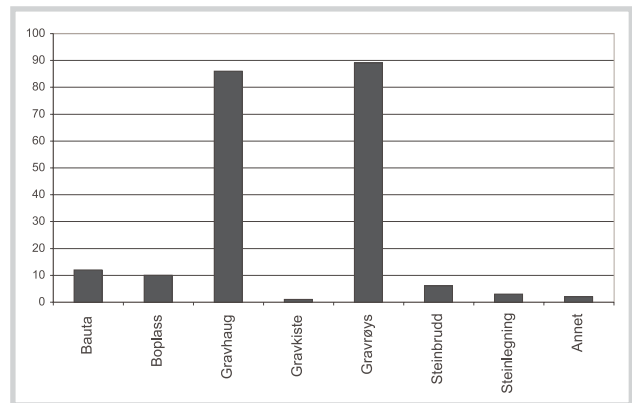
Lillesand kommune er den sydvestligste kommunen i Aust-Agder fylke. Den har et samlet areal på 185 km². Kommunens administrative sentrum ligger i Lillesand by som ligger strategisk til med en lun havn. Kommunen har 8930 innbyggere (2002), og i løpet av de siste 25 årene har befolkningsveksten vært på rundt 60%. Av kommunens arbeidsaktive befolkning er bare 1,4% sysselsatt i primærnæringene jordbruk/skogbruk/fiske, mens 71,7% arbeider i tjenesteytende næringer. Til sammenligning bør det nevnes at i 1970 var 10% sysselsatt i primærnæringene.

Kommunen er en kystkommune med ca 400 store og små øyer, og den samlede strandlinjen utgjør 327 km. Høyeste punkt i kommunen er Hisåsen med sine 235 meter, mens hele 60% av landarealet ligger under 60 meters koten. I nord ligger naturreservatet Olshei som ble vernet i 1993 på grunn av at barskogen som vokser der er preget av å være uberørt av menneskelige inngrep. Kommunen har i tillegg mange små og store områder som har spesielle fri-luftsinteresser, og disse er blitt sikret for ytterligere inngrep ved hjelp av skjærgårdsparkavtaler og andre klausuleringer.

På grunn av det gode klimaet og den lange kystlinjen preges Lillesand av et stort tilfang på besøkende, både hyttebeboere og turister. I Lillesand kommune er det ca 1600 hytter, og i de mest hektiske sommerukene er innbyggertallet tredoblet (Lillesand kommune, Aschehoug og Gylvendals Store norske leksikon 2000).

4.2 Omfanget av tidligere registreringer

Den første systematiske registreringen av kulturminner i Lillesand kommune ble utført i forbindelse med konstruksjonen av Det økonomisk kartverk (ØK) for kommunen i 1978-82. Arbeidet ble administrert og til dels utført av Elizabeth Skjelsvik som arbeidet ved Universitetets Oldsaksamling. Samtlige registreringer ble avmerket på flyfoto for konstruksjon på ØK-kartene. Etter 1990 er det foretatt registrering av automatisk fredete kulturminner i regi av Aust-Agder fylkeskommune, samt en del prøvestikking for å lokalisere boplasser fra steinbrukende tid. Disse undersøkelsene er blant annet gjort i forbindelse med planene om ny E-18 gjennom kommunen. Dette gjelder imidlertid så få kulturminner, syv steinalderboplasser, to gravrøys og en bygdeborg, at de er utelatt fra denne statistikken. Alle disse kulturminnene er imidlertid oppsøkt og kontrollert i 2003 og samtlige er fremdeles intakte.

Figur 3. Oversikt over fredete kulturminner som ble registrert i Lillesand kommune, Aust-Agder, i 1980.

Ved produksjon av ØK-kart fikk de registrerte områdene et R-symbol på kartet. Disse markeringene utgjør til sammen 211 automatisk fredete kulturminner. I ettertid har det vist seg at to av disse minnene ikke var oppsøkt av fagpersoner i forbindelse med førstegangsregistreringen. Disse to ble heller ikke gjenfunnet ved kontrollen, og de er derfor ikke inkludert i statistikken. Antall kulturminner som inngår i statistikken er således 209.

Som det fremgår av oversikten **figur 3** utgjør gravrøysene den kulturminnetypen som er best representert i i Lillesand kommune. Røysene er lokalisert langs kysten og på øyene, og de fleste er plyndret for mange år tilbake (**figur 4**).

I tillegg til selve gravplyndringen, da det ble lett etter verdigjenstander nedlagt som gravgaver, er det også fjernet mye stein fra røysene i forbindelse med bygging av hytter. Steinene er brukt til blant annet bygging av grunnmurer, terrasser og gjerder. Da en av hyttene på Bergsøya ble bygd i 1941, var det hovedsakelig stein fra en gravrøys som ble brukt til byggemasse i veggene. I dag er det derfor svært lite stein som er tilbake av den en gang så ruvende gravrøysa som lå ut mot Fløresund.

I tillegg er mange av røysene ombygget slik at de har fungert som skjul når det ble drevet fangst av sjøfugl.

På fastlandet i tilknytning til dyrkbar mark ligger gravhaugene som vitner om jordbruksbosetningen fra førkristen tid. I Lillesand er det spesielt områdene rundt Vestre Moland kirke og Glamslandsvannet som peker seg ut med hensyn til rikdom og makt i jernalderen. Det ligger

Figur 4. Gravrøys som er svært utkastet, id 017128.
Foto: Sollund, NIKU

Figur 5. Gravhauger i dyrket mark, id 017128
Foto Sollund, NIKU

fremdeles flere store gravhauger i disse områdene, men de fleste er fjernet eller skadet i forbindelse med nyanlegg, masseuttak eller dyrking (**figur 5**).

Mot grensen til Grimstad kommune finnes en helt spesiell type «industrielle» kulturminner fra sen jernalder og middelalder. I Hisåsen ligger det fem klebersteinsbrudd. Disse bruddene ble i første rekke drevet i vikingtid, og det ligger igjen store avfallshauger etter produksjonen. I bergveggene finnes tallrike hakkespor og gryteemner. Det var mest kokekar som ble tatt ut i bruddene. Feilslåtte emner til slike står fremdeles igjen som «vorter» på bergveggen. Kar av denne typen var en viktig handelsvare i vikingtid (Skjølsvold 1961).

Om man ser bort fra kleberbruddene, er det ikke registrert et eneste såkalt utmarksminne i Lillesand kommune. Utmarksminner er spor etter produksjon eller fangst utenfor jordbruksområdene. Blant slike regnes blant annet spor

etter jernutvinning, kullproduksjon og fangst av dyr i fangstgroper. Det må dog bemerkes at det ikke er lett systematisk etter denne typen kulturminner i området.

4.3 Metode

Alle rapporter fra tidligere registreringer var innskrevet i Fornminnedatabasen og samtlige kartavmerkninger var digitalisert og hadde eget identitetsnummer (id-nr) i databasen. Før kontrollarbeidet ble igangsatt var utdrag av informasjonen i Fornminneregisteret som omhandlet Lillesand lagt over i en egen Excell-tabell. Denne inneholdt blant annet opplysninger om fornminnetype, fornminnets tilstand ved registreringstidspunktet i 1980 samt arealbruk på stedet. Det ble utarbeidet skjema som skulle fylles ut under kontrollen med rubrikker for endring i tilstand og arealbruk samt rubrikker for skadeårsak og kvaliteten av kartfestingen. I tillegg ble det lagt inn en merknadsrubrikk der skadebildet skulle beskrives. Opp-

lysningene fulgte malen til «Norsk Standard; Automatisk fredete kulturminner. Registrering av tap og skade».

Ved feltkontrollen skulle stedfestingen av fornminnene testes ved hjelp av bærbar GPS-mottager. Siden digitaliseringen av fornminnene var tilpasset Økonomisk kartverk som benytter kartprojeksjonen NGO48, var det nødvendig å transformere de digitale dataene til et koordinatsystem som var tilgjengelig på GPS-mottageren. Dette ble gjort ved hjelp av programmet WSKTRANS, og koordinatsystemet som ble benyttet i felt var UTM Euref 89 (sone 32). For fornminner som er

digitalisert som polygoner ble midtpunktet i polygonet transformert.

Kontrollen ble foretatt i juni og oktober 2003. I alt 209 automatisk fredete kulturminner (fornminner) ble oppsøkt. Kulturminneregistreringene for Økonomisk kartverk fra 1980 var grunnlaget for kontrollen. Hvert fornminne ble oppsøkt og kontrollert med tanke på endring av fornminnet, arealbruken i området og presisjonen av stedfesting. Kontrollskjemaet ble fylt ut. Opplysningene som ble innhentet ble lagt inn i Fornminneregisteret.

5 Kvalitetsvurdering av tidligere registreringer

5.1 Kontroll av kartfestingen

Under feltkontrollen ble stedfestingen av fornminnene utprøvd ved hjelp av GPS. I felt ble GPS-mottagerens posisjonsangivelse for de oppsøkte fornminnene registrert, og i etterkant ble denne sammenholdt med kartangivelsen på kartutsnittene. Avviket mellom de to angivelsene ble beregnet som avstand i meter.

Ved kontrollregistreringen i Lillesand ble det funnet at ingen av de registrerte fornminnene var feilavmerket. Med dette menes at ingen av fornminnene hadde en posisjons-

angivelse som avvek med mer enn 20 meter fra punkt eller lå mer enn 20 meter utenfor polygonet det tilhørte.

Kartfestingen av kulturminnene i Lillesand er i utgangspunktet utført mer nøyaktig enn det som er vanlig for posisjonsangivelsene i landsgjennomsnitt. Grunnen til dette er at Martin Hvideberg fra Aust-Agder Fylkeskartkontor deltok i deler av feltarbeidet på 1980-tallet. Han kontrollerte også mange av de øvrige flyfotoavmerkingene før bildene ble sendt til kartkonstruksjon.

6 Resultat av kontrollen

6.1 Tilstandsending i perioden 1980-2003

Det ble kontrollert 209 automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune. Etter 1980 har 187 av disse ikke vært utsatt for tiltak som kommer i direkte konflikt med kulturminneloven. Blant disse er det imidlertid fem som er utsatt for tiltak som fører til at kulturminnene er skjemet. I disse tilfellene er gravhauger blant annet brukt som private vedstablingplasser eller de blir brukt som deponeringssted for kvist og greiner (**figur 6**). Fjorten av de kulturminnene som ble gjenfunnet, ligger i områder som er totalt gjengrodde av løvkratt og trær. I alt 21 kulturminner har vært berørt av tiltak i tidsrommet 1980-2003. Av disse er 15 skadet og seks er tapt. Ett kulturminne ble ikke gjenfunnet ved kontrollen (**figur 7, 8 og 9**).

6.2 Areal og arealbruksending

Da kulturminnene ble registrert i 1980, lå mesteparten, det vil si 63%, i skogsområder; 42% lå i uproduktiv skog

mens 21% lå i produktiv skog. I 2003 var prosentandelen kulturminner i uproduktiv skog nokså uforandret. Derimot var situasjonen for en del områder som i 1980 var kategorisert som produktiv skog i løpet av de siste 23 år endret til at disse arealene nå inngikk i tun, hager eller parkmessig behandlede arealer. De øvrige områdene der kulturminnene ligger har i svært liten grad vært utsatt for endringer (**figur 10**).

6.3 Fornminner som er berørt av tiltak i perioden 1980-2003

Tapte kulturminner

Innenfor denne kategorien finnes både kulturminner som er ulovlig fjernet og slike som er fjernet etter fagmessig undersøkelse. I Lillesand er seks kulturminner tapt i løpet av perioden.

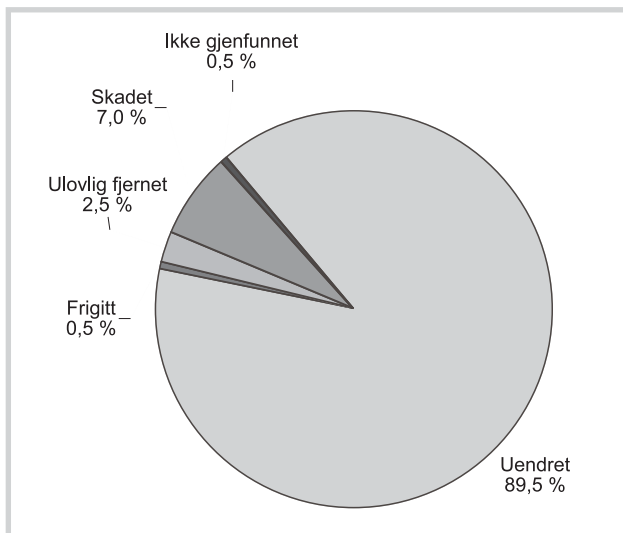
Figur 6. Gravhaug brukt som deponi for greiner og kvist, id 016957 Foto Sol-lund, NIKU

Figur 7. Tilstand for de registrerte fornminnene pr 2003

Kommune	Samlet antall	Periode	Uendret	Tapt	Skadet	Ikke gjenfunnet
Lillesand	209	1980-2003	187 (89,5%)	6 (3%)	15 (7%)	1 (0,5%)

Spesifisering av tapte kulturminner

Ulovlig fjernet	Frigitt
5 (2,5%)	1 (0,5%)

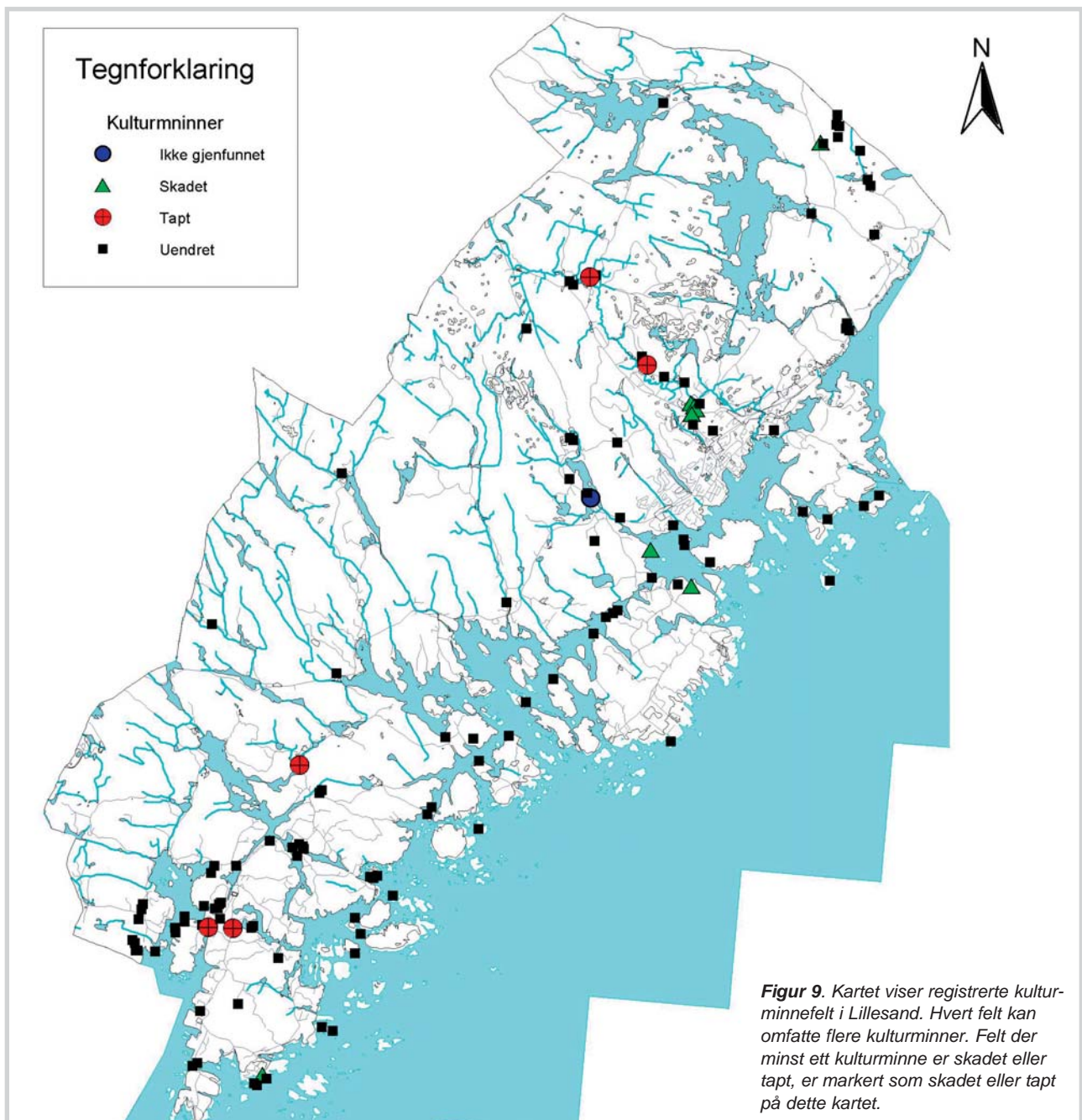
Figur 8 (over). Tilstand for de registrerte kulturminnene pr 2003.

Ulovlig fjernet

Med ulovlig fjernet menes alle inngrep som har ført til at automatisk fredete kulturminner er totalt fjernet uten at det er søkt om dispensasjon fra Kulturminneloven (jfr. Kulturminneloven §3, 8). Innenfor denne kategorien regnes bare de kulturminnene som er fullstendig fjernet, og der en ikke kan forvente at eventuelle rester er bevart. I Lillesand var fem kulturminner ulovlig fjernet i perioden.

Tillatt fjernet med dispensasjon fra Kulturminneloven

Ett kulturminne var fjernet etter 1980 som følge av frigivning og dette var også fagmessig undersøkt.

Figur 9. Kartet viser registrerte kulturminnefelt i Lillesand. Hvert felt kan omfatte flere kulturminner. Felt der minst ett kulturminne er skadet eller tappt, er markert som skadet eller tappt på dette kartet.

Figur 10. Arealbruksendring på områdene der 209 automatisk fredete kulturminner var/er anlagt

	Dyrket	Beite	Skog	Fjell	Skog, produktiv	Hytteomr	Strandsone	Tun/hage/park	Brakkland
Areal 1980	12 (5,7%)	4 (1,9%)	88 (42,1%)	1 (0,5%)	43 (20,6%)	2 (1%)	37 (17,7%)	21 (10,9%)	1 (0,5%)
Areal 2003	12 (5,7%)	1 (0,5%)	92 (44%)	1 (0,5%)	23 (11%)	2 (1%)	37 (17,7%)	40 (19,1%)	1 (0,5%)

Skadete kulturminner

Dette omfatter tiltak som har ført til skade i kulturminnet eller i sikringssonen rundt kulturminnet. Det ble funnet nye skader på 15 kulturminner i kommunen.

Tiltak i kulturminnet

Ulovlige tiltak i fornminnet omfatter alle typer inngrep som er egnet til å skade, flytte, forandre eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner (jfr. Kulturminneloven §3). Ni av de kontrollerte kulturminnene i Lillesand hadde vært utsatt for tiltak som har skadet fornminnet. Skadene består i at deler av fornminnet var fjernet eller ødelagt på annen måte. En av gravhaugene som var skadet ble senere fagmessig undersøkt og er i dag restaurert. I en gravrøys var steinene kastet ut, men i ettertid er de lagt tilbake og røysa fremtrer i dag som mindre skadet enn ved registreringen i 1980.

Tiltak i sikringssonen

Ulovlige tiltak i sikringssonen omfatter alle typer inngrep som er utført innenfor fem meter av fornminnets synlige ytterkant (jfr. Kulturminnelovens §5). I Lillesand ble det påvist slik skade på seks fornminner. Skade var hovedsakelig forvoldt ved at det var utført grøftegraving eller anlagt veier innenfor sikringssonene til gravminnene.

Ikke gjenfunnet

Dette betyr at kulturminnet ikke kan lokaliseres/gjenfinnes på grunnlag av foreliggende dokumentasjon. Ett kulturminne kunne ikke gjenfinnes. Det dreier seg i dette tilfellet om en åpen gravkiste som ligger i markoverflaten.

I dag er området helt gjengrodd, og den kunne derfor ikke gjenfinnes.

6.4 Tiltak som har forårsaket skade eller fjerning av fornminner i perioden 1980-2003

Ved kontrollen ble det lagt vekt på å finne årsakene til at kulturminnene var skadet eller fjernet (**figur 11** og **12**). Betegnelsene for skadeårsaker følger terminologien i «Forslag til Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner - Registrering av tap og skade, versjon 1».

Jordbruksskade

Skade som kan oppstå som følge av blant annet pløying, dyrking, nydyrking, tildekking, planering, deponering av masse, skade av husdyrhold, opparbeidelse av landbruks- og adkomstveier og lignende. I Lillesand var overflaten på en gravhaug fullstendig ødelagt fordi den var nedtråkket av kyr.

Skogbruksskade

Skade som oppstår i forbindelse med skogsdrift, som for eksempel nyplanting, markberedning, hogst, kjørespor/slitasje og skogsveier/adkomstveier. I Lillesand var det ett kulturminne som ikke ble gjenfunnet. Det skal ligge i et område der det har vært drevet hugst i de senere årene. Gravminnet var ifølge beskrivelsen lite og svært skadet allerede på registreringstidspunktet. Trolig er det fjernet i forbindelse med hogsten.

Figur 11. Antall tapte fornminner fordelt på tapsårsak

Kommune	Tidsrom	Skogbruk	Bygg, vei	Hus, friluft	Sammensatt
Lillesand	23 år	1	2	2	1

Figur 12. Antall skadete fornminner fordelt på skadeårsak

Kommune	Tidsrom	Jordbruk	Hærverk	Bygg, vei	Naturskade	Hus, friluft	Sammensatt
Lillesand	23 år	1	2	8	1	1	2

Naturskade

Skade som skyldes naturlige årsaker som for eksempel rotvelt, flom, erosjon. I Lillesand er en minnestein som ligger ved Vestre Moland kirke, sterkt preget av den forvitringen som har skjedd etter registreringstidspunktet.

Bygg- og anleggsvirksomhet, industri- og veitbygging

Skade som oppstår i forbindelse med grøfter, vann- og avløpsledninger, tildekking (bl.a. i forbindelse med deponering av byggeavfall), innebygging, parkeringsplass, slitasje (kjørespor i forbindelse med maskinell virksomhet/snerydding), veianlegg, kraftledningsstolper, kraftledninger under vann og adkomstveier (også i forbindelse med midlertidige adkomstveier under byggeprosessen). I Lillesand var to gravhauger fjernet som følge av veitvidelser. En av dem var frigitt og fagmessig undersøkt. Begge gravhaugene var sterkt skadet allerede i 1980. En annen gravhaug ble skadet under veitvidelsen. Denne haugen var imidlertid ikke særlig skadet tidligere. Syv

gravhauger er blitt skadet i forbindelse med utvidelsen av Vestre Moland kirkegård. (Figur 13, 14 og 15).

Husbygging og friluftsskade

Skade som følge av bl.a. nybygging eller utvidelser av boliger, campingplasser, hytteanlegg, hageanlegg, bryggeanlegg, garasjer, uthus, veiplaneringer (adkomstveier). To gravhauger var fjernet i forbindelse med nybygg av garasjeanlegg. En annen gravhaug var ødelagt i sikringssonen fordi en adkomstvei til et nybygd sommerhus var anlagt. Veien fulgte i traseen til en tidligere kjerrevei, men denne var utvidet i forbindelse med oppgradering til kjørevei.

Hærverk

I Lillesand var en gravrøys blitt utkastet på 1990-tallet. Dette hadde skjedd uten at man visste hvem som hadde utført handlingen eller hvorfor dette var blitt gjort. Røysa er nå restaurert.

Figur 13. Gravhaug med kjørespor innenfor sikringssonen, id 017155. Foto Sol-lund, NIKU

Figur 14. Gravhaug som er avtorvet innenfor sikringssonen, id 017154. Foto Sol-lund, NIKU

Figur 15. Gravhauger som er skadet innenfor sikringssonen, id 017155. Foto Sollund, NIKU

Figur 16. Innrissinger i kleberbrudd, id 017302. Foto Sollund, NIKU

Figur 17. Gravhaug som er omrotet i sikringssonen, id 017138. Foto Sollund, NIKU

Ett av klebersteinsbruddene i Hisåsen er omtalt i NAF sin vegbok. Stien opp til bruddet er ikke merket, men i følge grunneieren er den likevel velbrukt av turister. Kleberstein er svært lett å skjære i, og turistene har etterlatt seg mange spor i form av innrissede initialer samt dato og årstall for besøket. (Figur 16).

Sammensatt skadeårsak

Skade hvor det er vanskelig å bestemme hvilke aktiviteter som har forårsaket skaden, eller hvor det er flere skadeårsaker. I Lillesand er en gravhaug fjernet uten at arealbruksendring kunne brukes som forklaringsmodell. Likeså er en annen gravhaug omrotet i sikringssonen, og det er tilført masse i sentrum av haugen. (Figur 17). På en annen gravhaug hadde det stått et større bartre. Dette treet er blitt felt med motorsag og en rotvelt har blottlagt store deler av haugens sentrum.

Ved kontroll av kulturminner er det som regel vanskelig å dokumentere når de ulike tiltakene som har ført til at kulturminner er skadet eller fjernet har skjedd. Det er derfor ikke mulig å gi eksakte tall pr år for hvor mange kulturminner har vært berørt av tiltak. For at tallene likevel skal ha utsagnsverdi og kunne brukes som sammenligningsmateriale i forbindelse med andre overvåkningsprosjekter, er det her presentert et estimat som beregner gjennomsnittlige tall for årlige tap og skader. (Figur 18 og 19).

7 Tendenser i trusselbildet

Det er i all hovedsak de kulturminner som ligger i eller nær tettstedene i kommunen som er utsatt for ødeleggelse. Stor innflytting til kommunen og overføring av folk fra primær- og sekundær- til tertiærnæringer fører til økt press på tettstedsnære områder. I dag bor 68% (6072) av kommunens innbyggere i tettsteder mot 45% (3030) i 1979. Dette fører til press i form av etablering og utbygging av boligområder med dertil hørende infrastruktur. Presset på tettstedene vil trolig øke ytterligere fordi Lillesand kommune forventer og har stipulert med ytterligere tilflytting i de nærmeste årene.

Den største arealbruksendringen i de seneste 23 årene i Lillesand er som vist i kapittel 6, utvidelsen av arealkategorien tun/hage/park. Vedlegg 2 viser at tre av de seks kulturminnene som er fjernet og ni av de 15 som er skadet ligger på områder som inngår i kategorien tun/hage/park. De fleste av disse lå tidligere i områder karakterisert som skog.

Nytt i årets rapporter om kulturminnenes tilstand er at kulturminnenes plassering også er knyttet opp mot planstatus. Med dette menes den status områdene har fått innenfor Arealdelen i kommuneplanen. For Lillesand kommune gjelder dette Kommuneplanen for 1999-2009. Landbruks-, natur og friluftsområder (LNF) er den klart dominerende kategorien i Lillesand. Av de 15 kulturminnene som er skadet, ligger ni i områder som er regulert til Offentlig bebyggelse, ett i sone for Næringsvirksomhet og ett i sone som er båndlagt etter Plan- og Bygningsloven (PBL).

Endringen i sysselsettingen og bosetningsmønsteret har også ført til at de skogsbevokste områdene som ikke ligger i tilknytning til tettstedene eller hytter i svært liten grad blir utnyttet og brukt. Mange av gravhaugene som

Figur 18. Gjennomsnittlig årlig tap fordelt på tapsårsaker. Antall

Kommune	Periode	Skogbruk	Bygg, vei	Hus, friluft	Sammensatt
Lillesand	1980-2003	0,04 (0,02%)	0,09 (0,04%)	0,09 (0,04%)	0,04 (0,02%)

Figur 19. Gjennomsnittlig årlig skade på forminner fordelt på skadeårsak. Antall

Kommune	Periode	Jordbruk	Hærverk	Bygg, vei	Naturskade	Hus, friluft	Sammensatt
Lillesand	1980-2003	0,04 (0,02%)	0,09 (0,04%)	0,35 (0,17%)	0,04 (0,02%)	0,04 (0,02%)	0,09 (0,04%)

ligger i områder der det tidligere var gårdsbruk med dyrehold holder i dag på å gro igjen. Flere av disse områdene er i tillegg høybonitetsområder der trær og busker har ypperlige vekstforhold.

Ved kontrollen ble det ikke oppdaget noen form for ytterligere skade på de kulturminnene som ligger i tilknytning til hytteområder langs kysten. Dette er imidlertid gravrøyser som har vært utsatt for plyndring og utkasting gjennom hele forhistorisk og historisk tid. Nesten alle var skadet ved førstegangskartleggingen. Mange av disse røysene er imidlertid så utkastet at de lett kan bli så gjen-grodde at de ikke blir synlige, og ved kontrollen ble det også iaktatt at en del av dem var skjemet ved at de for eksempel ble brukt som lagringsplass for hageavfall.

8 Konklusjon

Kontrollregistreringen i Lillesand kommune omfattet 209 automatisk fredete kulturminner. De fleste er gravminner i form av gravrøyser på lavbonitetsområder ute langs kysten og gravhauger i agrare strøk.

I løpet av de 23 årene som er gått mellom førstegangs- og kontrollregistreringen, er seks kulturminner fjernet og 15 er påført en eller annen form for skade. Dette er henholdsvis 2,9% og 7,2% av det totale antall kulturminner som ble registrert i 1980.

Kulturminnene ble også kontrollert med tanke på nøyaktighet ved stedsangivelsen. I Lillesand var samtlige kulturminner korrekt avmerket i henhold til gjeldende normer for akseptabel feilmargin som er 20 meter. Bare ett kulturminne ble ikke gjenfunnet hvilket ikke skyldtes feilavmerking. I dette tilfellet var gjengroing av området årsaken til at en gravkiste ikke lenger var synlig.

Bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veiutbygging samt husbygging og friluftsskade er de to kategoriene innen skadetype som har forårsaket flest tap og påført størst skade på kulturminnene i kommunen. I fremtiden vil nok også disse to være den største trusselen for kulturminnene fordi prognosene tilsier at flere vil bosette seg i kommunen og av disse vil de fleste etablere seg i tettstedene. Det er derfor kulturminner som ligger nær tettstedene som vil være mest utsatt i fremtiden. De som ligger i skog vil etter hvert være utsatt for gjengroing. (**Figur 20.**)

Figur 20. Gravhaug og Bauta som er i ferd med å skjules av vegetasjon, id 017128.
Foto Sollund, NIKU

9 Kilder

- Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon. Oslo 1988 og 2000
- Barlindhaug, Stine og Holm-Olsen, Inger Marie. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. – NIKU Tema 2, Oslo.
- Binns, Kari Støren. 1998: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Trondheim kommune, Sør-Trøndelag 1997. - NIKU Oppdragsmelding 064: 1-24. NINA*NIKU Trondheim.
- Binns, Kari Støren. 2000: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Grong kommune, Nord-Trøndelag 1999. - NIKU Oppdragsmelding 096: 1-27. NINA*NIKU Oslo.
- Binns, Kari Støren. 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal 2000. - NIKU Oppdragsmelding 106: 1-27. NINA*NIKU Oslo.
- Binns, Kari Støren. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. - NIKU Tema 4. Oslo.
- Fasteland, Arthur. 1998: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Voss kommune, Hordaland i 1998. - NIKU Oppdragsmelding 078: 1-17. NINA*NIKU Oslo.
- Fornminneregisteret. Register over faste fornminner. NIKU.
- Haavaldsen, Per. 2000: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Gjesdal kommune, Rogaland 1999. - NIKU Oppdragsmelding 097: 1-19. NINA*NIKU Oslo.
- Haavaldsen, Per. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. - NIKU Tema 3. Oslo.
- Holm-Olsen, Inger Marie. 1998: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Tromsø kommune, Troms 1997. - NIKU Oppdragsmelding 068: 1-19. NINA*NIKU Trondheim.
- Lov om Kulturminner av 9. Juni 1978.
- Myrvold, Elin Rose. 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Guovdageainnu suohkan / Kautokeino kommune, Finnmark, 2000. - NIKU Publikasjoner 108: 1-19. NINA*NIKU Oslo.
- Norsk Standard: Automatisk fredete kulturminner - Registrering av tap og skade. 1. utgave.
- Sollund, May-Liss Bøe. 1997: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skien kommune, Telemark 1997. - NIKU Oppdragsmelding 042: 1-30. NINA*NIKU Trondheim.
- Sollund, May-Liss Bøe. 2001: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland 2000. - NIKU Publikasjoner 107: 1-15. NINA*NIKU Oslo.
- Sollund, May-Liss Bøe. 2003: Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. - NIKU Tema 1. Oslo.
- Skjelsvik, Elizabeth. 1989: Fornminner i Aust-Agder. Rapport om en topografisk-arkeologisk registrering for Det økonomiske kartverket, Lillesand kommune. - Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Skjølsvold, Arne. 1961: Klebersteinsindustrien i vikingetiden. Oslo. - Universitetsforlaget.

10 Vedlegg

Vedlegg 1 Bestilling fra Riksantikvaren

Prosjektet «Kontrollregistrering av automatisk fredede kulturminner (fornminner)» ble igangsatt i 1997 med fokusering på desimeringshastigheten for automatisk fredede kulturminner. Siden 2001 ble prosjektet innlemmet i Riksantikvarens miljøovervåkningsvirksomhet. Det overvåkes 16 modellkommuner over en tidsperiode av fire år med tanke på desimering av fornminner og fortløpende kartlegging av årsakene til at denne bestanden gradvis ødelegges og forsvinner. Formålet med dette overvåkningsprosjektet er å få oversikt over utviklingen av tap og skade blant arkeologiske kulturminner ved feltkontroll og data fra fornminneregisteret.

Overvåkingen gjennomføres i henhold til nasjonalt resultatmål 3.1: «Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen 2008 ikke overstige 0,5%». Resultater av dette prosjektet relateres til nøkkeltall 3.1.2: «Prosentvis årlig tap av registrerte arkeologiske fornminner i fornminneregisteret i et representativt antall kontrollkommuner; og nøkkeltall 3.2.2: «Andel registrerte arkeologiske kulturminner uten nye skader i fornminneregisteret i et representativt antall kommuner. Bestand ved årets start og endring i forhold til 1998-bestand.»

Riksantikvaren stiller følgende krav til utføringen av kontrollregistreringen:

1. Det skal kontrollregistreres samtlige fornminner i Fornminneregisteret (inklusive de med uavklart vernestatus) i de utvalgte kommuner. Før feltarbeidet skal NIKU kontakte fylkeskommunene for å sørge for at registeropplysninger i de utvalgte kommunene er oppdatert. Det betyr at dersom fylkeskommunene har registreringer som mangler i fornminneregisteret skal disse legges inn i registeret og objektene skal digitaliseres slik at fornminneregisteret er oppdatert.
2. Kontrollen i de utvalgte kommunene skal foregå etter lik metodikk for å sikre sammenlignbarhet av resultatene.
3. Kontrollregistreringen skal også omfatte kontroll av kartplassering av objektene. Det forutsettes bruk av GPS, og at eventuelle korrigeringer i kartplasseringen blir overlevert Riksantikvaren som SOSI fil.
4. Oversendelsen skal koordineres med prosjektlederen for Kulturminnebasen hos Riksantikvaren.
5. Under kontrollregistreringen skal det tas i bruk utkast til «Norsk Standard; Automatisk fredete kulturminner. Registrering av tap og skade»
6. Det skal registreres arealbruk, planstatus, tilstand og skade for hvert kulturminneobjekt.
7. Tilstanden av fornminner skal registreres på enkeltminnenivå. Hvis et skadet objekt innenfor et fornminnefelt ikke er oppført med en sub-identitetsnummer i fornminneregisteret, skal det opprettes et eget sub-identitetsnummer. En kartfesting av disse er ikke nødvendig, dersom det gjeldende fornminnefeltet er tilstrekkelig avmerket.
8. Det skal gis en kort men presis beskrivelse av skadebildet. Det kan være hensiktsmessig å bruke et digital kamera til dokumentasjon. Ved bruk av fotodokumentasjon knyttes objektet til ID nummer i Fornminneregisteret og det opprettes en fotoliste. Bildemateriell sendes som CD til Riksantikvaren.
9. Resultatene fra kontrollregistreringen skal legges inn i fornminneregisteret slik at det er á jour. Feil eller mangler i Fornminneregisteret skal oppdateres. Det skal meldes fra til Riksantikvaren når dette er gjort. Likeledes skal de respektive fylkeskommunene informeres.
10. Resultatene som er direkte knyttet til nøkkeltallene skal leveres tidligst mulig, innen 01.februar 2004
11. Resultatene skal publiseres som oppdragsmelding snarest mulig etter feltarbeid, dog innen slutten av april 2004. Samtlige rapporter skrives etter felles mal for å garantere sammenlignbarhet med hensyn til nasjonal rapportering. Som rapportmal gjelder rapportstrukturen for kontrollregistreringen i 2002 gjennomført av NIKU. Det forutsettes at oppdragstaker koordinerer dette arbeidet seg i mellom, og kvalitetssikrer arbeidet før overlevering til oppdragsgiver. Riksantikvaren ber dog om at det sendes et utkast til rapportstruktur for godkjenning.
12. Eventuelle avvik under feltarbeid, som for eksempel problemer vedrørende tilgjengelighet til fornminner; beskrivelse av skadeårsak hhv. skadebilde, og lignende, må avklares med Riksantikvaren for godkjenning.

Vedlegg 2

Lillesand kommune, Aust-Agder, kulturminner som er endret i perioden 1987-2003

ID-nr	Sub-id	Kategori	Arealbruk 1980	Arealbruk 2003	Tilstand 2003	Endringsårsak	Merknad	Planstatus
016953	1	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Tapt, frigitt	Bygg, anlegg, veiutbygging	Veiutvidelse	LNF, sone 1
016981	1	Gravhaug	Skog	Tun/hage/park	Tapt, u frigiving	Husbygging	Nytt hus	LNF, SB IX
016981	2	Gravhaug	Skog	Tun/hage/park	Tapt, u frigiving	Husbygging	Nytt hus	LNF, SB IX
016995	3	Gravhaug	Skog	Skog	Tapt, u frigiving	Bygg, anlegg, veiutbygging	Veiutvidelse	LNF, sone 1
017152	1	Gravhaug	Brakkland	Beite	Tapt, u frigiving	Sammensatte	Ukjent	LNF, sone 1
017135	1	Gravhaug	Skog, produktiv	Skog, produktiv	Tapt, u frigiving	Skogbrukskade	Flatehugst	LNF, sone 1
016934	1	Gravrøys	Strandsone	Strandsone	Skadet	Hærverk	Utkastet, ved nytt hus og campingplass	Næringsvirksomhet, reiseliv
016995	2	Gravhaug	Skog	Skog	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Veiutvidelse	LNF, sone 1
017106	1	Minnesmerke	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skadet	Naturskader	Forvitret	Off bebyggelse
017125	1	Gravrøys m bauta	Skog, produktiv	Skog, produktiv	Skadet	Jordbrukskade	Opptråkket av kyr	LNF, sone 1
017133	1	Gravhaug	Skog	Skog	Skadet	Husbygging	Sti er blitt til veg	LNF, sone 1
017138	1	Gravhaug	Skog, produktiv	Skog, produktiv	Skadet	Sammensatte	Omrotet i sikringssonen, påkastet masse	Båndlagte områder, etter PBL
017154	1	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017154	2	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017154	3	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017154	4	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017155	2	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017155	3	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017155	4	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Bygg, anlegg, veiutbygging	Kirkegårdutvidelse	Off bebyggelse
017156	1	Gravhaug	Skog, produktiv	Tun/hage/park	Skadet	Sammensatte	Trefelling og rotvelt	Off bebyggelse
017302	1	Steinbrudd	Skog, produktiv	Skog, produktiv	Skadet	Hærverk	Skribling på klebervegg	LNF, sone 1
017103	1	Gravkiste	Skog	Skog	Ikke gjenfunnet	Naturskader	Gjengrodd	LNF, sone 1
016957	1	Gravrøys	Skog	Skog	Skjemmet	Kwisifilling over		LNF, sone 1
017091	1	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skjemmet	Vedlager rundt		LNF, sone 1
017091	2	Gravhaug	Tun/hage/park	Tun/hage/park	Skjemmet	Vedlager rundt		LNF, sone 1
017156	3	Gravhaug	Skog, produktiv	Skog, produktiv	Skjemmet	Vedlager rundt		LNF, sone 1
017156	4	Gravhaug	Skog, produktiv	Skog, produktiv	Skjemmet	Vedlager rundt		LNF, sone 1

NIKU publikasjonsliste / Publications

Fra 2003 avslutter NIKU tidligere serier og etablerer to nye serier, NIKU Rapport og NIKU Tema, som hver nummereres fra 1 og oppover. Se ytterligere informasjon på kolofonsiden (side 2).

Publikasjoner koster fra kr. 100,- (pluss porto) avhengig av størrelse. Det tas forbehold om at enkelte publikasjoner kan være utsolgt.

Kontaktadresse / Publications can be bought from:
 NIKU, Dronningensgt. 13,
 Postboks 736 Sentrum, N-0105 Oslo
 Tlf./Tel.: (+47) 23 35 50 00
 Faks/Fax: (+47) 23 35 50 01
 E-mail: kirsti.e.sundet@niku.no
 Publikasjonene kan lastes ned som pdf-filer
 fra vår nettside www.niku.no (Nye publikasjoner).

Nye serier 2003

NIKU Rapport

- 1 Bergstadens Ziir; Røros kirke. Tilstand og tiltak. *Brønne, J.* 2003. 97 s.
- 2 «Intet forandrer seg så ofte som fortiden». Om krusifiksene i Ringeby stavkirke. *Stein, M., Bronken, I. A., Nyhlén, T., Strandsko-gen, K. og E. S. Tveit.* 2003. 114 s.
- 3 Den bemalte og forgylte kalvariegruppen fra 1100-tallet i Urnes stavkirke. Konservering 2001-2003. *Frøysaker, T.* 2003. 89 s.
- 4 Samiske Kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark. *Svestad A. og S. Barlind-haug.* 2003. 15 s.
- 5 Alterskapet i Grip stavkirke. Et 1700-talls alterskap fra middelalderen. Konservering 2001-2003. *Olstad, T.M.* 2003. 59 s.

10 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Austagder 2003. *Sollund, M.-L.* 2004. 20 s.

11 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland, 2003. *Holm-Olsen, I.M.* 2004. 17 s.

NIKU Tema

- 1 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. *Sollund, M.-L.* 2003. 20 s.
- 2 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. *Barlind-haug, S. og Holm-Olsen, I.M.* 2003. 22 s.
- 3 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. *Haavaldsen, P.* 2003. 16 s.
- 4 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. *Binns, K.S.* 2003. 22 s.
- 5 NIKU strategiske instituttprogram 2001-2006. Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002. *Seip, E. (red.)* 2003. 77 s.
- 6 Bevaring av samlingane ved fem statlege museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen *Bjørke, A.* 2003. 95 s.
- 7 På vandring i fortiden. Mennesker og landskap i Gråfjell gjennom 10 000 år. *Amundsen, H. R., Risbøl, O. & K. Skare (red.)* 2003. 112 s.
- 8 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Bømlø kommune, Hordaland, 2003. *Binns, K.S.* 2004. 20 s.
- 9 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold 2003. *Sollund, M.-L.* 2004. 17 s.